

VI. TÉTEL

A TÖKÉLETESSÉGI FOKOZATOKBÓL VETT ÉRV

A tökéletességi fokozatokból vett istenérv istenérvet Aquinói Szent Tamás († 1274) Summa theologica című művében találjuk (I. q. 2 a. 3). Ez az istenbizonyíték az „öt út” negyedik tagja.

1) Az érv megfogalmazása Szent Tamásnál

Az érv *logikája*:

A) Tapasztalatunk adatai szerint a transzcendentális tulajdonságok és a velük közvetlen kapcsolatban álló egyszerű tökéletességek a különféle létrendekben és egyedekben nem azonos fokban vannak jelen.

B) E fokozatokat valamiféle abszolút támponthoz igazodva állapítjuk meg.

C) Az abszolút támpontnak, azaz a legtökéletesebb lénynek valóságosnak kell lennie, mert az említett tulajdonságok és tökéletességek fokozatos és korlátozott előfordulását csak ezzel a föltételezéssel tudjuk magyarázni.

Az érv *kifejtése*:

A) A negyedik út a transzcendentális tulajdonságokból és az egyszerű tökéletességekből indul ki. A kiindulási tétel azt fogalmazza meg, hogy e tulajdonságok és tökéletességek a különféle létezőkben korlátozott és fokozatos mértékben vannak jelen.

A *transzcendentális tulajdonságok* (lat. transcendentalia) azok a legegységesebb határozományok, amelyek analóg módon valamennyi létezőről állíthatók. Ilyen tulajdonságok például a jó, az igaz és a szép (De veritate q. 1. a. 1; I q. 5 a. 4 ad 1). E tulajdonságok nem korlátozódnak a létezők valamelyik osztályára, hanem minden filozófiai értelemben vett nemet és fajt áthatnak és felülmúlnak. A transzcendentális tulajdonságok nem bővítik a lét fogalmát, hanem azt jelölik, hogy a létező léte különféle képességeink tárgya lehet. Így valamennyi létező *igaz* (lat. verum), amennyiben megismerhető, érthető. Valamennyi létező *jó* (lat. bonum), amennyiben valamilyen vágy célpontja lehet. Hasonlóképpen: valamennyi létező *szép* (lat. pulchrum), amennyiben valamilyen alanyban a tetszés érzését válthatja ki. Minthogy e transzcendentális tulajdonságok nem bővítik a lét fogalmát, a lét, az igaz, a jó és a szép fogalma fölcserélhető (I q. 16 a. 3; I q. 5 a. 3; I q. 5 a. 4 ad 1). E tulajdonságok önmagukban véve nem utalnak felső korlátra vagy határoltságra.

Az *egyszerű* vagy *tiszta tökéletességek* (lat. perfectiones simplices vel purae) közel állnak a transzcendentális tulajdonságokhoz, jóllehet nem járják át a nemek és a fajok teljes mezejét. Ilyen tökéletességek például az élet, a bölcsesség, az erkölcsi jószág stb. Ezek egyrészt analóg módon jutnak érvényre a különféle

létredekben (mint például az élet a növény, az állat és az ember szintjén), másrészt az azonos létredekhez tartozó egyedekben is különféle fokban található meg (az egyik ember bölcsőbb, erkölcsösebb stb., mint a másik). Önmagukban véve az egyszerű tökéletességek sem utalnak felső korlátra.

Megjegyzés: Az egyszerű tökéletességektől különböznek az úgynevezett kevert tökéletességek (lat. perfectiones mixtae), amelyek vagy önmagukban véve, vagy a befogadó alany szempontjából eleve korlátozottságra utalnak. Ilyenek a filozófiai értelemben vett nemi és faji tökéletességek (állat mivolt, ember mivolt stb.), valamint az anyagra korlátozódó mennyiségi és minőségi határozományok (kiterjedés, melegség, fehérség stb.). A kevert tökéletességeken belül nincsenek lényegileg különböző fokozatok (az egyik ember ontológiai szempontból nem „emberebb”, mint a másik; a melegség természete egy és ugyanaz a különféle meleg dolgokban). A kevert tökéletességek sosem léteznek korlátlan módon (nincs például korlátlan melegség), így a kevert tökéletességek vonalán adódó maximum mindig csak viszonylagos. Szent Tamás istenérve nem ezeket a tökéletességeket veszi figyelembe, hanem a transzcendentális tulajdonságokat és az egyszerű tökéletességeket.

Tapasztalatunk adatai szerint az önmagukban véve semmilyen felső korlátra sem utaló transzcendentális tulajdonságok és egyszerű tökéletességek a különféle létredekben *fokozatos* és *korlátozott* módon fordulnak elő. A létredek fokozatokat Aquinói Tamás annak alapján állapítja meg, hogy a létezők milyen mértékben képesek a „tökéletes visszatérésre” (*reditio completa*), vagyis az önmagukra irányulásra és az én-tudatosságra (*De veritate* q. 1 a. 9; *Summa contra Gentiles* IV, 11).

A létredek fokozatok a következők: Legalacsonyabb fokon az élettelen anyagi létezők állnak. Ezek formájuk alapján elsősorban más létezőkre vannak hatással, és nem rendelkeznek tudattal. Magasabb fokon állnak a vegetatív létezők (a növények), mert ezek formájuk alapján önmagukat is építik, jóllehet ezek sem rendelkeznek tudattal. A növények fölött állnak az érzékelő létezők állatok, mert az ő esetükben az önmagukhoz való visszatérés teljesebb, mint a növényeknél. E teljesebb visszatérés jele a fokozott önszervezés és a kezdeti tudat. A legmagasabb fokon az emberi létező áll. Az ember formája (lelke) alapján önmagát építi, és minthogy én-tudatában önmaga számára is jelen van, önmagához való visszafordulása „tökéletes visszatérés”.

Minthogy a lét és a transzcendentális tulajdonságok fogalma fölcserélhető, a létredek fokozatok megegyeznek a transzcendentális tulajdonságok birtoklásának fokozataival. Az egyszerű tökéletességek is fokozatokban vannak jelen a különféle létredekben. Az élet például megvan a vegetatív létezők szintjén, de teljesebben van meg az érzékelő lények világában, és még teljesebben valósul meg az ember esetében.

B) A transzcendentális tulajdonságok és az egyszerű tökéletességek fokozatait és korlátozott előfordulását valamiféle abszolút vonatkoztatási ponthoz igazodva állapítjuk meg: „a többet vagy kevesebbet a szerint mondjuk a különféle dolgokról, hogy különféle módokon közelítik meg azt, ami a legteljesebb módon van” (I q. 2 a. 3) – mondja Szent Tamás.

Az abszolút vonatkoztatási pontról, az *eszményről* tárgyiasító *ismereteink háttérben* tudunk. Erről a tudásról összehasonlító ítéleteink is árulkodnak. Ha például az egyik emberről azt mondjuk, hogy jó, a másiktól meg azt, hogy jobb, nemcsak e két jóságot ismerjük meg, hanem háttérileg az eszményi jóságról is tudunk. Lehet, hogy nem gondolunk erre, de valójában így okoskodunk: az egyik ember jó, mert megközelíti az eszményi jóságot, a másik jobb, mert jobban megközelíti az eszményt. Ugyanilyen módon tudunk a feltétlen lét, a feltétlenül igaz, szép stb. eszményéről is.

Arra a kérdésre, hogy az eszményi jó, szép, igaz stb. miért azonos egymással és a feltétlen léttel, a transzcendentális tana adja meg a választ. A véges lét esetében a *transzcendentális tulajdonságok* és a *lét fölcsereíthető* egymással. A jó, az igaz és a szép fogalma csak az emberi elvonatkoztatásban válik el egymástól és a léttől; a valóságban azonban egymással is, és a léttel is azonosak. Logikusnak látszik, hogy ez a feltétlen lét esetében is így van. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy bármelyik transzcendentális tulajdonság vonalán jutunk az eszményhez, ez a feltétlen eszmény magába zárja a többi transzcendentális tulajdonságot is.

C) A legteljesebb léttel azonos igaznak, szépnek, jónak stb. valóságosnak kell lennie, mert a transzcendentális tulajdonságok és az egyszerű tökéletességek fokozatait és korlátozott jelenlétét csak ezzel a föltételezéssel magyarázhatjuk.

Ez az állítás a következő meggondolásra épül: „ha valamiről bebizonyosodik, hogy sok dolog különféle mértékben részesül belőle, akkor mindazok, amik korlátozott módon birtokolják e valamit, attól kell, hogy kapják, amiben ez a valami a legtökéletesebb módon van meg. Ha ugyanis e valami mindegyiket önmaga által illetné meg, nem lenne magyarázat arra, hogy ez a valami az egyikben miért van meg teljesebb módon, mint a másikban” (De potentia q. 3 a. 5).

A transzcendentális tulajdonságok és az egyszerű tökéletességek önmagukban véve nem utalnak semmiféle felső korlátra. Ha a létezők saját erejükben (természetük alapján) birtokolnák e tulajdonságokat, akkor valamennyi létező azonos lenne magával az igazzal, a jóval, a széppel stb. „Mindaz, ami valamit saját természete alapján illet meg, és nem valami más okból, az abban nem lehet csökkent és fogyatékos mértékben. Ha ugyanis a természetből valami lényeges összetevőt elveszünk, vagy a természethez hozzáadunk valami lényegeset, már más természet lesz... Ha azonban úgy találjuk, hogy a dologban valamilyen tulajdonság csökkent módon van meg, úgy hogy közben a dolog természete vagy mibenléte érintetlen marad, akkor máris nyilvánvaló, hogy ez a tulajdonság nem csupán ettől a természettől függ, hanem valami mástól, aminek megvonása miatt van a csökkenés. Mindaz tehát, ami valamit kevésbé illet meg, mint másokat, az nem csupán saját természete alapján illeti meg, hanem valami más ok alapján” (Summa contra Gentiles II, 15). Szent Tamás szerint ez a „más ok” a transzcendentális tulajdonságok és az egyszerű tökéletességek esetében csak a feltétlen lét, a feltétlenül igaz, jó, szép stb. valós egysége lehet.

Az érv *konklúziója*: Ha válaszolni akarunk arra a kérdésre, hogy a transzcendentális tulajdonságok és az egyszerű tökéletességek miért fokozatos és korlátozott módon vannak jelen a különféle létezőkben, a lét, az igaz, a jó, a szép, a bölcs stb. feltétlen és valóságos egységét kell feltételeznünk. A tökéletességek fokozatainak és korlátozott előfordulásának az a magyarázata, hogy a különféle létezők különféle mértékben részesülnek az önmagában fennálló és a minden szempontból feltétlenül tökéletes valóságból. Ez a feltétlen tulajdonságokkal rendelkező valóság azonos a „harmadik útban” igazolt Istennel. A feltétlen léttel azonos igazról, jóról, szépről stb. megfelelő fogalmat sosem alkothatunk, de a létezők korlátozott mérvű tökéletességeit csak belőle és általa magyarázhatjuk.

2) Az érv hatástörténete

A tökéletességi fokozatokból kiinduló istenérvnek nem volt olyan nagy hatása a későbbi gondolkodókra, mint Aquinói Tamás többi érvének. Ennek ellenére ennek az istenbizonyítéknak is voltak pártfogói, és természetesen akadtak ellenzői is.

a) A skóciai (vagy ír származású) bölcselő, *J. Duns Scotus* († 1308) a *De primo principio* (3) és az *Opus Oxoniense* (I d. II q. 1) című műveiben a tökéletességi fokozatok alapján következtet a legtökéletesebb lény, azaz Isten léteére.

b) A francia *R. Descartes* († 1650) abból indul ki, hogy az isteneszme, azaz a legtökéletesebb lény eszméje velünk született fogalom. E végtelenül tökéletes lény eszméjének háttéri ismeretében fedezzük fel önmagunk végességét és fogyatékoságait: „bizonyos tekintetben a végtelen fogalma inkább van meg bennem, mint a végesé, azaz Istené inkább, mint a magamé. Mert miképpen tudhatnám különben, hogy kételkedem s kívánok valamit, azaz hogy valaminek híjával vagyok, s nem vagyok tökéletes, ha egy nálam tökéletesebb lény fogalma nem volna bennem, amellyel előbb össze kell hasonlítanom magamat, hogy mibenlétem fogyatkozásait lássam?” (*Meditationes* III).

c) A lipcsei származású *G. W. Leibniz* († 1716) az ágostoni hagyományt követve az örök igazságokból következtet Isten léteére. Különbséget tesz az észigazságok és a tényigazságok között (*Monadologie* 33). Az észigazságok a matematika, a logika és a metafizika tételei: ezek szükségszerűek és örök érvényűek. A tényigazságok a tapasztalati eredetű igazságok: ezek esetlegesek és időlegesek. Az észigazságoknak valamiféle objektív alapon kell gyökerezniük, és ez az alap csak Isten lehet: „ha ugyanis van valami realitás a lényegeken vagy lehetőségeken, vagy pedig az örök igazságokban, akkor ennek a realitásnak valami olyasmiben kell gyökereznie, ami létező és valóságos, következésképp a szükségszerű lény létében, amelyben a lényeg magában foglalja a létezését” (*Monadologie* 44). – Ennek az érvnek nyomait Szent Tamásnál is fellelhetjük (vö. *Summa contra Gentiles* II, 84).

d) A tökéletességi fokozatokból vett istenbizonyíték *modern bírálói* úgy gondolják, hogy Szent Tamás végkövetkeztetése logikai hibát tartalmaz. Így érvelnek: Abból például, hogy egy iskolai osztályban van olyan gyerek, aki a legmagasabb, van, aki a legkövérebb, és van, aki a legkisebb, nem következik, hogy van olyan gyerek, aki a legmagasabb, legkövérebb, egyszersmind a legkisebb. Ehhez hasonlóan: abból, hogy van valami legjobb, és van valami legigazabb, és van valami legnemesebb, még nem következik, hogy van valami, ami egyszerre a legjobb, legigazabb és legnemesebb. – *Válasz*: Az osztályban lévő gyerekekkel kapcsolatban mondottak tökéletesen helytállnak. Az ellenérv megfogalmazói azonban nem gondolnak arra, hogy a transzcendentális tulajdonságok esetében más a helyzet: ezeket ugyanis felcserélhetjük egymással és a léttel. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy bármelyik transzcendentális tulajdonság vonalán jutunk az eszményi valósághoz, a vele azonos többihez is eljutottunk.